

НОВОЛАТИНСЬКА ПОЕТИЧНА СПАДЩИНА ЯК ЧАСТИНА ПОЛІМОВНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ КІНЦЯ XVI СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу літературного процесу кінця XVI ст., явищу полімовності в українській літературі та латиномовній творчій спадщині українського поета Себастьяна Фабіана Кленовича – прихильника науки та знавця народного побуту, звичаїв України й Польщі, гуманіста та філософа.

Ренесансні та реформаційні тенденції розвитку літератури європейського Заходу XVI-XVII ст. на ґрунті українського літературного процесу перепліталися з середньовічними традиціями, що були успадковані від Візантії. З причини політичного тиску, бездержавності, релігійних традицій українською культурою були засвоєні лише окремі риси європейського Відродження безпосередньо через вплив Італії та Польщі. Пожвавлення літературного руху в Україні у другій половині XVI – першій половині XVII ст. значною мірою зумовлене тією релігійною боротьбою, що почалася у зв'язку з прийняттям Берестейської церковної унії 1596 р., яка стала однією із спроб інтеграції України в західноєвропейську культуру [1].

На сучасному етапі дослідниками літературної спадщини зроблено чимало, щоб повернути в українську літературу багатьох митців XVI-XVII ст., які творили не українською мовою, але всім своїм життям, усією літературною і громадською діяльністю були пов'язані з Україною. Літературне пограниччя XVI-XVII ст. ще не досліджене повністю, при пильному його студіюванні й новому прочитанні загальнослов'янський контекст давньої української літератури буде значно розширено й збагачено. Крім того, досить велика за обсягом латиномовна творчість українських митців до останнього часу була маловідомою, залишалася поза увагою дослідників. І тільки завдяки цілеспрямованим пошукам таких літературознавців як В. Маслюк [2], О. Сінкевич [3], О. Циганок [4], М. Трофимук [5], вона введена в літературний процес. Латиномовна творчість українських письменників вводить українську літературу в ширший контекст загальноєвропейської новолатинської літератури, зв'язує її з античністю. Антична література в Україні була зразком високої художньої культури. Курси поетик і риторик, що читалися в Києво-Могилянській академії, базувалися переважно на зразках римської літератури – Тібула, Марціала, Сенеки, Овідія, Горація, Вергілія, Цицерона. З XVI ст. українська література потрапила під вплив польської літератури. Цьому сприяв єдиний державний організм Речі Посполитої, до якого ввійшла й Україна. Польська та латинська мови поступово проникають у всі сфери культурного життя України, зокрема й у літературу. Це – і поезія, і полемічна проза, й агіографія, і, частково, історіографія та мемуаристика. Випускники Києво-Могилянської академії XVII-XVIII ст. вільно володіли кількома мовами – староукраїнською, церковнослов'янською, польською і латинською. А ті українські студенти, які вчилися в польських та західноєвропейських університетах, теж знали кілька мов, прагнучи для європейського читача писати польською й латинською мовами.

Саме в час потрясіння основ феодального устрою і зародження нового – буржуазного – жив Себастьян Фабіан Кленович (1545 – 1602 рр.). В історію слов'янської літератури й культури Кленович увійшов як прекрасний знавець побуту і звичаїв простого люду – польського й українського, палкий прихильник науки, суворий викривач пороків сучасного йому суспільства та його правлячої верхівки, насамперед шляхти і духовенства. Його перу належать поеми "Роксоланія, або Землі Червоної Русі" (1584 р.), "Надгробні плачі" (1585 р.), "Книга князів і королів польських" (1586 р.), "Перемога богів" (1587 р.), "Калитка Іуди" (1600 р.), "Фліс" ("Плотогон") – (1595 р.). У своїх творах Кленович постає як цікавий і самобутній мислитель, у світогляді якого знайшли своєрідне відображення ідеї реформації та гуманістичної філософії, котра зверталася до культури, науки, мистецтва як до тих невмирущих цінностей, що допоможуть людству вступити в царство миру, добра і справедливості. У творах Кленовича спостерігається критичне ставлення до релігії, її норм і настанов, що може бути визначене як раціоналістичне вільнодумство, яке мало під собою глибоке теоретико-філософське обґрунтування визнання права розуму на вільний критичний аналіз і дослідження світу.

Аналізуючи зміст творчої спадщини Кленовича, деякі дослідники справедливо називають його "моралістом до самих кісток". І це визначення має під собою реальну основу: все, що написано ним, так чи інакше стосується проблем морально-етичних. Його поеми "Калитка Іуди", "Перемога богів" – це, по суті, віршовані моральні трактати. Свого роду "моральну утопію", що базується на ідилічному описі звичаїв українського населення Прикарпаття, містить його поема "Роксоланія" [6]. Цей своєрідний історичний прагматизм з морально-етичним відтінком – одна з характерних рис суспільної свідомості тієї пори. Проблеми моралі висувалися на перший план необхідністю переосмислення в нових історичних умовах всієї системи людських відносин, нової оцінки сенсу земного буття і призначення людини, формування особи нового типу, яка відповідала б вимогам буржуазного ладу, що зароджувався в надрах феодального.

Себастьян Кленович утверджує право особи на власну думку, на вільне її висловлювання. Його латиномовні твори певною мірою автобіографічні. З них ми можемо дізнатися, що в молоді роки він побував в Угорщині й Чехії: "Сорок років тому в угорському містечку Пезінці бачив я, як ввіймали одного злодія, який за великі гроші продавав вільних людей туркам", – пише він у поемі "Калитка Іуди" [3: 199]. Кілька років він провів у Львові. Про цей період в нього збереглися приємні спогади:

"Передусім із міст руських здобув собі славу велику

Львів, скрізь відомий, святий, руського роду краса,
Місто спокою мого, я тобі присвятив свою працю!" [3: 199]

Характерною рисою Кленовича як ренесансного письменника є й постійно присутній у його творах "авторський голос". Йому чужа середньовічна манера письма, коли автор виступав як хроніст, проповідник, безпристрасний спостерігач, рупор ідей церкви, який сам по собі нічого не значить. Вчитуючись у його твори, можна скласти уявлення про його характер. Він був допитливим, спостережливим. Свідчення цього – поеми "Фліс" і "Роксоланія", повні живих спостережень, відомостей, почерпнутих у живому спілкуванні.

Аналізуючи співвідношення "доброго" й "злого" начал у людському характері, мислитель доходить висновку, що зло не притаманне людині за природою. Значною мірою воно зумовлене впливом оточення та обставин, діалектичним співвідношенням вродженого й набутого [3: 203]. І ще один висновок, який робить філософ слідом за Сократом: джерело зла – не в природній зіпсованості людини, а в людському неутві й недосконалості людських стосунків. Ця думка досить чітко простежується в його поемі "Роксоланія", де автор руйнує уявну пастораль селянського життя гріхим спостереженням: хтось збирає прибутки, а дикі селяни п'ють, хоча й страждають, хоча й западають груди. Цей "хтось", хто збирає прибутки, – нюанс, який свідчить про те, що Кленович шукає причини зла там, де їх слід шукати, – насамперед у сфері соціальної.

Думка про те, що природні вади можуть бути виправлені вихованням, а природні позитивні якості є лише потенціями, які потребують розвитку й реалізації, – одна з основних ідей гуманістичної філософії. Сповідуючи ці переконання, Кленович тим самим піднімається до висоти найбільш прогресивних ідей свого часу. Подібну позицію церква ще в часи Августина розглядала як підкоп під самі підвалини християнства. Слідом за Августином католицька теологія й у часи, коли жив Кленович, відстоювала думку про те, що "спасіння" і навіть саме прагнення його можуть бути лише результатом впливу святого Духа, а зовсім не зусиль самої людини, безнадійно отруєної гріхом.

Отже, для Кленовича основою людського існування є праця. Саме праця допомагає людині досягти багатства, необхідного для її існування як "гідної людини", і водночас допомагає формуванню однієї з головних чеснот – поміркованості. У стоїчній філософії ця добродієність визначалася як здатність протистояти порокам пожадливості, гнівливості, любострастя. Розвиваючи цю концепцію, Кленович проголошує думку про необхідність гармонійного поєднання людини з природою, слідування якій позбавляє її згубного впливу пороків цивілізації. Свого роду моральну ідилію змальовує Кленович у поемі "Роксоланія" [6]. Її герої – українські селяни – уявляються автору уособленням ідеалу поміркованості. Вони зображені справжніми дітьми природи, які ведуть здоровий і раціональний спосіб життя. Дні свої вони проводять у праці – пасуть худобу, обробляють землю, збирають дари лісу, займаються ремеслами. У вільний час грають на флюярі або, сівши під дубом, розповідають старовинні казки і співають тужливі й веселі пісні.

У цьому поміркованому житті, повному праці, вбачає Кленович той ідеал, якого повинна прагнути добродієсна людина. На думку поета, людині повинно бути притаманне не лише бажання особистого щастя, а й почуття патріотизму, обов'язку перед Вітчизною, співгромадянами. Ці почуття він визначає як чесноту справедливості. Кленович вважає її притаманною людській природі та протиставляє її любов до "світу" екзальтованій християнській любові до Бога.

Давня українська література – це складний комплекс творів, примітною рисою яких є величезна амплітуда жанрів і стилів, тем та ідей, які до того ж рідко виступають у відносно "чистому" вигляді. Поза тим, характерною рисою літератури цього періоду є її полімовність.

Як свідчить історія, зокрема викладені у латиномовних творах відомості, Україна справді була не лише "пограниччям" культур, але й ареною активного синтезу досягнень різних культурних регіонів не лише Європейського континенту [7]. Не випадково нині маємо ряд проблем із визначенням національної належності авторів тої епохи: бо ж вони дійсно належали до найрізноманітніших етнічних культурних та конфесійних груп. Викладений цими авторами у їхніх творах досвід на сьогодні є практично втраченим. Проте не забуваймо, що, хоча автори XV-XVIII ст. могли й не бути етнічними українцями (на той час взагалі важко говорити про це цілком сучасне поняття), їхній доробок з повним правом належить і Україні.

Отож, існує потреба дослідити новолатинську спадщину, без вичерпного знання про цю грань нашого культурного розвитку не матимемо повного уявлення про особливості формування світогляду нації. Твори латинською мовою писалися, зокрема, і для реципієнта, не знайомого з українською культурною стихією, і через те вони особливо рельєфно увиразнюють окремі, нині часто втрачені, духовні вартості.

Саме в цих творах відбито процес самоусвідомлення нації, закладено засадничі, питомі категорії українського світогляду, у зв'язку з цим важко переоцінити їхню роль у формуванні повноцінного громадянина Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Нудьга Г.А. На літературних шляхах: Дослідження, пошуки, знахідки. – К.: Дніпро, 1990. – 256 с.
2. Маслюк В.П. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку літератури на Україні. – К.: Наукова думка, 1983. – 234 с.
3. Сінкевич О.Б. Моральні шукання С.Ф. Кленовича в контексті суспільної думки XVI ст. // Секуляризація духовного життя на Україні в епоху гуманізму і Реформації: Зб. наук. праць АН УРСР. Ін-т сусп. наук. / Відп. ред. С.А. Гринів. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 193-214.

4. Циганок О. Музи-мандрівниці, або шляхами Аполлона (з історії літературної топіки) // Медієвістика. – Одеса: Астропринт, 1998. – Вип. 1. – С. 58-63.
5. Трофимук М. Ще раз про неповноту української культури або ж перспективи неолатиністики в Україні // Медієвістика. – Одеса: Астропринт, 1998. – Вип. 1. – С. 123-130.
6. Кленович С.Ф. Роксоланія // Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху ренесансу (друга половина XV – XVI століття) та в епоху бароко (кінець XVI – XVII століття): В 4-х книгах. – К.: Аконтіт, 2006. – Кн. 1. – С. 237-290.
7. Європейське Відродження та українська література XVI – XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1993. – 374 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.09.2007 р.

Снигурова О.В. Новолатинское поэтическое наследие как часть полиязычного литературного процесса в Украине конца XVI века.

Статья посвящена анализу литературного процесса конца XVI века, явлению полиязычности в украинской литературе и латиноязычному творчеству поэта Себастиана Фабиана Кленовича – приверженца науки, знатока быта, обычаев Украины и Польши, гуманиста и философа.

Snihurova O.V. Neo-Latin Poetical Inheritance as a Part of the Multilanguage Literary Process of the End of the 16th Century in Ukraine.

The article deals with the literary process of the end of the 16th century analysis, the multilanguage phenomenon in Ukrainian literature and in Latin heritage of Sebastian Fabian Klenovych, a science supporter and the Ukrainian and Polish customs' connoisseur, humanist and philosopher